

RONDON MONTAIGNE

Rondom Montaigne

HENK BIJ DE WEG

© 2019 H. bij de Weg / Uitgeverij U2pi

Titel: Rondon Montaigne

Auteur: Henk bij de Weg

Foto's: Henk bij de Weg

Omslagfoto: Stèle naast de kerk van Saint-Michel-de-Montaigne bij de oprijlaan van Montaignes kasteel

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag

Druk: Jouwboekdrukkerij.nl

ISBN: 978-90-8759-903-4

NUR: 323

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord	7
<i>Op reis met Montaigne</i>	
1 Reis naar Montaigne	13
2 Het echte huis van Montaigne in Bordeaux	19
3 Op reis met Montaigne	27
<i>Denken met Montaigne</i>	
4 Eerste ontmoetingen	39
5 Macht en gehoorzaamheid	53
6 Denken met Montaigne	69
7 Leren te leven	77
8 Is leven lijden?	85
9 Alles in het juiste seizoen	99
10 Over gewoonte	111
11 Vertrouwen	125
12 Woede	141
13 Montaigne aan de lezer	153
Aangehaalde literatuur	163

Voorwoord

Michel de Montaigne (1533-1592) was een denker en een politicus. Aanvankelijk was hij raadsheer bij het parlement (gerecht) van Bordeaux, maar die functie beviel hem niet. Toen hij het Kasteel Montaigne erfde na het overlijden van zijn vader, werd hij financieel onafhankelijk. Hij gaf zijn baan op en begon aan het schrijven van zijn *Essays*. Montaigne is later burgemeester van Bordeaux geweest en heeft in die functie zelfs een dubbele termijn uitgediend. Dat was in die tijd ongewoon. Hij heeft ook diverse diplomatieke missies vervuld en is als bemiddelaar opgetreden tussen de rooms-katholieke Franse koning Hendrik III en de protestantse Hugenotenleider Hendrik van Navarra tijdens de godsdienstoorlogen die in die tijd in Frankrijk woedden (juist vooral in de streek waar Montaigne woonde). Montaigne was tegelijkertijd bij beide Hendriken kamerheer. Hij is echter vooral bekend geworden door zijn *Essays*. Ze worden zelfs vandaag de dag, ruim 400 jaar later, nog steeds veel gelezen. In het boek dat voor u ligt, wordt alleen op Montaigne als denker ingegaan. Montaigne als politicus komt hoogstens zijdelings aan de orde.

Je kunt de *Essays* op allerlei manieren lezen. De een zal steun vinden bij de levenskunst van Montaigne. Een ander zal gecharmeerd zijn van de manier waarop hij tegen de wereld aankeek: Ook op de hoogste troon zit je op je eigen gat, is een bekende uitspraak van Montaigne. Bij mij roepen zijn gedachten voortdurend nieuwe gedachten op die me helpen bekende verschijnselen op een nieuwe wijze te zien of die juist verschijnselen die ik eerst negeerde – en waaraan veel anderen ook vaak voorbijgaan – onder mijn aandacht te brengen. In dit boek wil ik aan enkele van deze verschijnselen aandacht schenken.

Naarmate ik me meer in de *Essays* verdiepte, ging me echter ook de persoon van de schrijver steeds meer interesseren. Geen wonder, want Montaigne schrijft toch in de eerste plaats over zichzelf. Dat is tenminste zijn intentie, zoals hij uitdrukkelijk in zijn voorwoord aangeeft, hoewel hij vaak heel ver van zichzelf afdwaalt. Ik wilde dus weten wie deze man was en begon over hem te lezen in de vele biografieën en artikelen die er over hem zijn verschenen. Montaigne bleek ook als persoon interessant te zijn. Zijn denken en leven zijn niet te scheiden. In zekere zin kunnen we zeggen dat hij leefde zoals hij dacht en dacht zoals hij leefde. Om een voorbeeld te geven: Dat we mensen moeten vertrouwen was voor Montaigne geen abstracte gedachte die leuk is als these in een discussie en dat is het dan. Montaigne vertrouwde anderen ook werkelijk en gedroeg zich er ook naar. Om Montaigne beter als persoon te leren kennen wilde ik ook zien waar hij gewoond en geleefd had. Ik reisde naar Frankrijk en zocht hem op. Ik bezocht zijn kasteel en dwaalde door Bordeaux langs de plekken waar hij in die stad zijn leven had doorgebracht en ging naar de plaats waar hij begraven was.

Montaigne verbleef echter niet alleen in zijn “Château” en in Bordeaux. Een deel van zijn leven bestond uit reizen. Hij deed dat niet alleen maar, omdat dit voor zijn werk als jurist, voor zijn diplomatieke missies en voor zijn persoonlijke contacten nodig was. Hij deed het graag. Eigenlijk was Montaigne liever op reis dan thuis. En hoe graag zat hij niet te paard! Normaal reisde Montaigne binnen Frankrijk, maar mogelijk heeft hij ook eens een diplomatieke reis naar Spanje gemaakt. Vooral bekend geworden is echter zijn lange reis vanuit Noord-Frankrijk via Zwitserland, Zuid-Duitsland en Oostenrijk naar Rome. Het is dan ook geen wonder dat ik hem op mijn eigen reizen door Europa regelmatig ben “tegengekomen”. En Montaigne reisde niet zo maar. Hij was een nauwkeurig observator

en heeft een uitgebreid reisverslag bijgehouden, waarin hij zijn waarnemingen en gedachten noteerde (of liet noteren door zijn secretaris die hij op reis had meegenomen). Montaignes denken treft men niet alleen aan in zijn *Essays* maar ook in zijn reizen, zoals hij daarover vertelt in dit reisverslag! Dit verslag was overigens niet voor publicatie bedoeld.

Montaigne had zijn *Essays* gewijd aan Étienne de La Boétie, zijn te vroeg overleden vriend. Zijn essay over vriendschap, waarin hij vertelt hoe hij deze man ontmoette, is misschien wel de beroemdste verhandeling uit dit werk. Deze La Boétie, die in Frankrijk zelfs bij iedere scholier bekend is maar van wie buiten dit land slechts enkelen iets weten, was tijdens zijn leven belangrijker dan Montaigne. Bovendien, wat van belang was voor de ontmoeting tussen beiden, hij was alom bekend door een jeugdwerk, getiteld De vrijwillige slavernij. Ik had dit boekje trouwens al gelezen voor ik met Montaigne had kennis gemaakt en toen al was me gebleken dat het, net als de *Essays*, tot op de dag van vandaag gelezen wordt en in de loop der eeuwen een grote invloed heeft gehad.

Dit alles was voor mij voldoende aanleiding om een aantal verhalen en essays te schrijven onder de noemer “Rondom Montaigne”. Schrijven is verdiepen en schrijven over Montaigne is dan ook het verdiepen van je inzicht in de persoon: Hoe en waar hij leefde, wat hij deed en wat hij dacht. Uiteraard kunnen in een boek als dit slechts enkele aspecten van de man aan de orde komen, want het is geen biografie of een analyse van de *Essays*. Ik zou eerder willen spreken van “ontmoetingen”. In het eerste deel van dit boek heb ik onder het thema “Reis naar Montaigne” een aantal verhalen bijeengebracht over mijn bezoeken aan plaatsen waar Montaigne verbleven heeft. In het tweede deel staan onder het thema “Denken met Montaigne” een aantal essays met gedachten die het lezen en

het leven van Montaigne bij mij heeft opgeroepen. Het zijn, om zo te zeggen, essays met gedachten bij gedachten en bij een leven. Bovendien – het was onontkoombaar – mijn essays gaan niet alleen over Montaigne, maar ze gaan ook een beetje over La Boétie. Ik heb bij dit schrijven Montaigne niet als geïsoleerd denker gezien. Ik heb zijn gedachten in verband gebracht met het denken van anderen, maar ook met de maatschappelijke ervaringen van zijn tijd en met die van vandaag de dag. Montaignes denken stond in zoverre op zichzelf dat hij niet uitgebreid correspondeerde met andere denkers van zijn tijd, zoals zich dat steeds sterker ging ontwikkelen. Ook heeft Montaigne geen “school gemaakt” of een systeem ontwikkeld. Zijn denken was echter niet geïsoleerd in die zin dat het los stond van de maatschappelijke en politieke gebeurtenissen en ontwikkelingen om hem heen. Integendeel! Montaigne stond zelf als persoon midden in het leven en dat merken we in zijn essays. Misschien maakte dat het werk in zijn tijd en zo populair en maakt het zijn werk nog steeds populair?

Op reis met Montaigne

Montaignes werkkamer in een toren van zijn kasteel.

1. Reis naar Montaigne

Het werd een echt filosofische reis die mijn vrouw en ik deze keer naar Zuid-Frankrijk maakten. In Sarlat zochten we naar Étienne de La Boétie, jurist, vertaler van klassieke werken, dichter van sonnetten, maar wat mij betreft vooral de auteur van *De Vrijwillige Slavernij*, een klein boekje dat echter veel invloed heeft gehad op vredesdenkers en -activisten. We waren ruim 20 jaar geleden ook al eens in Sarlat geweest. Ik herinner me nog dat we door het middeleeuwse stadje dwaalden, een hoek omkwamen en plotseling zag ik een groot huis op een plein met het bordje “In dit huis werd Étienne de La Boétie geboren”. Ik had het kunnen weten dat La Boétie uit deze stad kwam, maar was het vergeten. Des te groter en aangenamer was de verrassing. Deze keer kwamen we bewust voor La Boétie naar deze plaats.

Op zoek naar een parkeerplaats zagen we meteen zijn standbeeld: op het plein voor het Paleis van Justitie. We zetten onze auto ernaast. Het beeld lijkt in ieder geval niet op La Boétie, dat is zeker. Uit zijn tijd is namelijk geen afbeelding van hem bekend. Hij schijnt een lelijke man geweest te zijn. Montaigne viel echter direct bij de eerste ontmoeting op hem, zij het vanwege zijn geestelijke eigenschappen. Het klikte meteen tussen beiden en het werd eeuwige vriendschap. “Omdat hij het was, omdat ik het was”, zoals Montaigne dit uitdrukte. Helaas stierf La Boétie nogal jong op slechts 32-jarige leeftijd, maar de vriendschap is door Montaigne in een van zijn mooiste essays vereeuwigd. Bovendien heeft hij zijn *Essays* aan zijn vriend gewijd. La Boétie's geboortehuis hebben we zo gevonden. Ik herken het direct. Nu is er een galerie gevestigd en daarom kunnen we er deze keer in, zij het alleen op de begane grond. Jammer dat het huis niet ter bezichtiging is opengesteld.

Aan de weg naar Vitrac, even buiten Sarlat, ligt een Château de La Boétie. Het lijkt precies op de tekening in een boek dat ik bij me heb. Op deze plek heeft La Boétie ook gewoond. Zijn kasteel is echter in 1590, bijna 30 jaar na zijn dood, tijdens de godsdienstoorlogen verwoest en het huidige is vlak daarna op de restanten gebouwd.

In het plaatsje Descartes, dat naar de filosoof genoemd is en vroeger La Haye heette, komen we toevallig terecht. We zijn op weg naar huis en dan kom je, als je vanuit de omgeving van Bordeaux naar het noorden rijdt, haast vanzelf bij Châtellerault, waar Descartes opgegroeid is, en vlak langs Descartes/La Haye, waar hij geboren is. Omdat het al tegen de avond loopt, besluiten we er een hotel te nemen. Helaas is Descartes' geboortehuis alleen 's middags te bezichtigen. Te laat voor ons, als we de volgende dag Nederland nog willen bereiken. We nemen genoegen met het bekijken van de buitenkant.

Het hoofddoel van onze reis is echter het Château de Montaigne. Als we er maandag op het eind van de middag aankomen om naar de openingstijden te kijken, lezen we “fermé lundi et mardi”: op maandag en dinsdag gesloten. Ik had het natuurlijk kunnen weten, omdat ik de website van het kasteel bekeken had, maar op één of andere wijze was het niet tot me doorgedrongen. Voor morgen zullen we dus een andere bezigheid moeten zoeken. We besluiten naar het Musée d'Aquitaine in Bordeaux te gaan.

Niet alleen tijdens zijn leven heeft Michel de Montaigne veel meegeemaakt, ook na zijn dood heeft zijn lichaam niet direct de eeuwige rust gevonden. Uiteindelijk is zijn grafombe terechtgekomen in een zaal van wat nu een regionaal museum is, maar deze is wel leeg.

Zijn lichaam schijnt zich ergens in de kelders onder het museum te bevinden.

Als we bij het museum aankomen, zien we dat er een verbouwing plaatsvindt. Is de toegang daarom gratis? Het dringt nog niet tot ons door wat de consequenties ervan zijn. We lopen door de zalen, passeren een kleine afdeling over Montesquieu, maar we zien niets dat op Montaigne betrekking heeft. “Bevindt zich hier niet de graftombe van Montaigne?”, vraag ik aan de man achter de kaartjesbalie. Helaas, vanwege de verbouwing is de zaal niet voor het publiek toegankelijk. Hij laat me een boek met een foto van de cenotaaf zien. En er is een ansichtkaart van te koop. Ik neem er twee. Op woensdag zijn we ruim voor de openingstijd bij het toegangshek van het landgoed van Montaignes kasteel. Als we om tien over tien nog niet naar binnen kunnen, besluiten we op te bellen. Juist dan komt er een mevrouw met de sleutel aanrijden. We lopen door een lange laan, komen bij de receptie en kopen kaartjes. Een medewerkster brengt ons naar de Tour, waar zich de privé-vertrekken van Montaigne bevonden. We zijn nog de enige bezoekers. Ze opent de deur en links zien we een stenen trap omhoog. Voor ons bevindt zich de kleine ruimte van de kapel waar Montaigne de mis placht bij te wonen. Er is een nis met een altaar; ervoor staan vier stoelen. Op het koepelvormige plafond is een blauwe sterrenhemel geschilderd. De torentrap is uitgesleten. We bereiken de slaapkamer. Bed en ander meubilair zijn niet origineel. Het vertrek heeft een kleine uitbouw boven de kapel met een opening in de vloer. Er staat een stoel. Ook hier volgde Montaigne vaak de mis.

De werkkamer op de tweede verdieping lijkt veel ruimer. Dat kan natuurlijk niet, want de muren van de toren lopen recht omhoog en beide vertrekken bevinden zich onmiddellijk boven elkaar. Het is dus hier dat Montaigne zijn beroemde *Essays* heeft geschreven! Ik

had hem er graag aangetroffen, ijsberend door de ruimte, over het zachte kleed, terwijl hij af en toe één van de duizend boeken uit de kast neemt en openslaat. Een groot deel van de boeken had hij van zijn vriend Étienne de La Boétie geërfd. Hier ordende hij zijn gedachten en met de boeken deed hij inspiratie op. Jammer genoeg is het moeilijk je nog een goede voorstelling van de werkkamer te maken, want de oorspronkelijke inrichting is ook hier verdwenen, ook de boeken, die verkocht zijn door zijn dochter. Slechts de gaten in de muur waar de boekenkasten bevestigd waren, zijn nog te zien. Nu staat er een schrijftafel met stoel, gericht naar het midden. Rondom op staanders liggen vier versleten houten zadels, wel uit Montaignes tijd. Heeft Montaigne misschien één van deze zadels gebruikt? Want hij was een verwoed paardrijder. Langs de muren zien we verder een standbeeld van de filosoof en een maquette van het kasteel van na de grote brand in de 19e eeuw. De toren waarin we ons nu bevinden, is toen gelukkig gespaard gebleven. Op de balken van het plafond staan Griekse en Latijnse spreuken. Montaigne had ze er laten aanbrengen. Over deze “Essais sur poutres” – de “essays op de balken” zoals Montaigne-kenner Alain Legros ze noemde – is al heel wat geschreven.

Rechts van de trap leidt een deuropening naar een kamertje met een open haard. Hier verbleef Montaigne in de winter. Op de wanden zijn de schilderingen met fragmenten uit de *Metamorfosen* van Ovidius nog redelijk zichtbaar. Er is ook een tekst dat hij zijn functie als raadsheer bij het parlement van Bordeaux heeft neergelegd, omdat het ambt hem verveelde en omdat hij verder tot zijn dood een rustig leven wilde leiden. Montaigne was toen slechts 37 jaar! Maar ja, andere tijden. En wat heet rustig? Hij zou nog een lange reis door Duitsland en Italië maken en twee termijnen als burgemeester van Bordeaux vervullen, nog afgezien van alle andere verplichtingen en

diplomatieke missies die hij als bekend en gerespecteerd edelman zou vervullen.

We gaan terug naar de binnenplaats van het kasteel. Links is een kleine informatieruimte. We bekijken er wat video's over Montaigne en zijn essays. Er zijn er zelfs in het Nederlands! Weer buiten komen we pas voor het eerst andere bezoekers tegen.

We gaan de poort van het kasteel uit en we lopen linksom langs de muur. Bij het terras genieten we van een weids uitzicht over de omgeving met in de verte het Château de Mattecoulon, dat in het bezit was van Montaignes jongste broer Bertrand. Bij de receptie koop ik nog wat boeken.

*Het voormalige herenhuis in Bordeaux waar Montaigne mogelijk gewoond heeft.
De inzet laat de in de tekst genoemde griffioen zien.*

2. Het echte huis van Montaigne in Bordeaux

Toen ik een paar jaar geleden in Bordeaux was, wilde ik de cenotaaf van Montaigne in het Musée d'Aquitaine zien. Helaas was deze vanwege een verbouwing niet te bezichtigen. Ze hadden verzuimd dit op de website van dit regionale museum te vermelden. Nu zou volgens dezelfde website de cenotaaf volledig gerestaureerd zijn en in een vernieuwde ruimte toegankelijk zijn voor het publiek. Ik keek ernaar uit om dit bijzondere grafmonument te kunnen bekijken. Maar mijn vrouw en ik waren deze keer toch vooral naar Bordeaux gekomen om te zien waar Montaigne gewoond en gewerkt had. Weliswaar was zijn thuis zijn kasteel zo'n zeventig kilometer ten oosten van de stad en als landheer had hij zijn inkomsten uit de bijbehorende landerijen, maar hij was in de stad naar school gegaan en was er zo'n tien jaar raadsheer geweest bij het parlement (gerechtshof). Later was hij zelfs ook nog vier jaar burgemeester van Bordeaux. Ik zou dan ook het huis in de stad wel eens willen zien, waar hij gewoond had. Want Montaigne had, zoals zoveel landheren uit de omgeving, naast zijn kasteel ook een stadshuis. Gelukkig hadden we op internet een wandeling gevonden, die ons langs de plaatsen zou leiden die voor Montaigne tijdens zijn werken en wonen daar van belang waren geweest.

Onze wandeling begint op de Place des Quinconces. Montaigne heeft dit grootste plein van Frankrijk niet gekend, want het is pas in de 19^e eeuw aangelegd. Aan een van de lange zijden staat echter een reuzengroot standbeeld van hem. Het toont Montaigne in zijn burgemeestersmantel. Tegenover hem, aan de overzijde van het plein, staat nog een groot standbeeld van een beroemde inwoner van Bordeaux: Montesquieu.

Dan wandelen we langs de oever van de Garonne tot we de Cailhau

Poort bereiken. We lopen eronderdoor, net zoals vroeger Montaigne ongetwijfeld ook vele malen gedaan heeft, toen hij raadsheer was. We komen op het Place du Palais, het Paleisplein. Ooit lag dit plein voor het Ombrière Paleis. In de 16e eeuw was het parlement er gevestigd. Montaigne had er tien jaar lang zijn werkplek, tot hij het gekonkel en de intriges daar zat was en zich in 1571 terugtrok op zijn kasteel. Nou ja, terugtrok. Montaigne zou nog vele politieke missies vervullen en begon ook aan het schrijven van zijn essays. Helaas is het Ombrière Paleis in de 19e eeuw afgebroken en er is niets meer van terug te vinden. De straat voor ons loopt nu recht door het gebouw dat er ooit was.

We vervolgen onze wandeling naar de Rue de la Rousselle, de Rousselle Straat. Op nummer 23-25, op de hoek van een doodlopend straatje, bevindt zich een groot huis met een plaquette: “In de 16e eeuw bevond zich op de plaats van de nummers Rue de la Rousselle 23-25 en Rue Fauré 3 (vroeger Rue Montaigne) het familiehuis van Michel de Montaigne, auteur van de *Essays*, burgemeester van Bordeaux van 1581 tot 1585”. Het huis is door Montaignes grootvader gebouwd en zijn vader heeft het later uitgebreid. Sommige Montaigne-onderzoekers denken dat dit het huis was waar Montaigne woonde en het lijkt geen twijfel dat Montaigne het regelmatig gebruikt heeft. Want waar moet hij bijvoorbeeld anders verbleven hebben, toen hij als kind het College van Guyenne in de stad bezocht? Ook daarna moet hij er vaak geweest zijn. Maar we weten inmiddels dat Montaigne al een eigen huis bezat, toen hij raadsheer bij het parlement was en zijn vader nog leefde. Het huis in de Rue de la Rousselle kan dus niet het huis zijn, dat we zoeken. We gaan verder. De wandeling brengt ons bij het oudste huis van Bordeaux. Het dateert uit de 13^e eeuw. Het huis ligt aan een steegje dat eindigt bij een hek. Achter dit hek ligt een pleintje met rechts